

TAÇLI BEGÜM'ÜN HAYATI HAKKINDA YENİ OLGULAR

Minahanım Tekleli (Nuriyeva)¹
Feride Aliyeva²

ÖZET

Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan tarihinin önemli bir dönemini teşkil eden Safeviler devletinin en belirgin çağları Şah İsmail'in ismi ile alakadardır. Makalemizde Azerbaycan'ın meşhur kadınlarından, tarihte Taçlı Begüm ismiyle bilinen, Şah İsmail'in zevcesinin kaderi ile ilgili karanlık makamlara değinerek onun bütün portresini çizmeğe çalışacağız. Taçlı simgesi bugüne kadar gençliğimiz için fedakar, cesur, eşinin savaş arkadaşı olarak kuvvetli bir mevkidedir. Sayısız tarihi kaynaklar tek bir şekilde bu savaşta Taçlı Hanım'ın Osmanlıya esir düştüğünü gösteriyor. Safeviler tarihinde “en büyük yenilgi” olarak hatırlanan müthiş Çaldıran savaşı hakkında bilgi veren Osmanlı kaynakları Taçlı Begüm'ün esir düşmesi olayını bir kaç versiyonda, geniş, hatta biraz abartılı biçimde anlatsada, Safevi kaynakları bu olayla ilgili susmayı tercih etmişlerdir. Osmanlı tarihçileri Çaldıran'da Şah İsmail'in tacı ile birlikte zevcesi Taçlı'nın da onların eline geçtiğini, sonradan Sultan Selim'in yakın ayanlarından Cafer Çelebi ile Taçlı Begüm arasında izdivaç yapıldığını kaydetmektedir. Safevi müellifleri bunun aksine Şahın sevimli hatununun ömrünün sonuna kadar onun yanında olduğunu iddia ediyorlar; hatta Çaldıran'dan sonraki yıllarda gördüğü tamir ve hayır-hasenat işlerini göstermekle bu iddiayı kuvvetlendirmektedirler. Bu kaynakların çoğusunda Taçlı Hanım'ın devlet işlerinde yakından yer aldığı, hatta Şah İsmail'in gazabına uğrayanların ona sığındığına ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Bunun yanısıra bazı Safevi kaynakları onun esir alındığını onaylasa da, esirliğin sadece bir gün sürdüğünü, Taçlı Begüm'ün, üzerindeki kıymetli mücevherlerini vermekle Osmanlı'nın elinden kurtulduğunu belirtmektedirler. Bu halde Çaldıran'dan sonraki iki günlük boşluğu ne Osmanlı, ne de Safevi tarihçileri dolduramadığı için bu şüpheler, en önemlisi, zıt fikirler meydana çıkarmaktadır. Makalemizde Şah İsmail'in mahbubesi Taçlı Begüm'ün soyu-nesebi, hayatı, Çaldıran'dan sonraki talihinin yanısıra onun devlet işlerine katılımı, tamir ve hayır amelleri hakkında Fars ve Türk kaynaklarına dayanılarak bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Taçlı, Şah İsmail, Osmanlı, Safevi

¹ Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Kafkas Araştırmaları Enstitüsü, Azerbaycan, Bakü

² Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Kafkas Araştırmaları Enstitüsü, Azerbaycan, Bakü

ABSTRACT

It should be noted that an important period of the history of Azerbaijan, which constitute the most important time of the Safavid connected with the name of Shah Ismail. In this article we try to paint the full portrait of Azerbaijan's famous women, Shah Ismail's wife which is known in history as the Tajlu Begum. The symbol of Tajlu nowadays for our youth is example of brave, as her husband's friend and located on war. Many of historical sources show that Tajlu Begum eas fallen Ottoman capture. On the Safavids battle of Caldiran remembered as "the greatest defeat" and Ottoman sources describe this event on much versions, and sometimes exaggerated. Safawid sources prefer to remain silent. Ottoman historians report that Tajlu Begum was fallen a prisoner to Ottoman side and was married with Jafar Calabi one of ayans of Ottoman palace. Safawi historians reject this claim and substantiate on that Tajlu was on the Shah Ismail untill the end of his life. In tihs article we try to explain this claims basing on sources.

Key Words: Tajlu, Shah Ismail, Ottomans, Safawids

GİRİŞ

1514 senesinin 23 Ağustos tarihinde şimdiki İran arazisine dahil olan Maku şehrine yakın, Azerbaycan vilâyetinin kuzey-batısında ve Doğu-Bayezid kasabasının 80 km. güney-doğusuyla Van gölünün kuzey doğusunda bulunan Çaldıran ovası'nda³ Yavuz⁴ lakaplı Sultan I. Selim ile kan kardeşleri oldukları halde can düşmanına dönüşmüş I. Şah İsmail arasında büyük bir savaş oldu. Savaş, Sultan Selim'in kati zaferiyle sonuçlandı. Çaldıran savaşı asırlar önce bitse de şöhreti bu gündeğin ulaşmıştır. Savaşı muhtelif açılardan inceleyen eserler yazıldı, çalışmalar, araştırmalar yapıldı. Bizim temas etmek istediğimiz nokta ise Çaldıran savaşında devlet ve medeniyet hadimimiz, vatanın sanat ufuklarında parlayan şairimiz Hatayi'nin Osmanlı'ya esir düştüğü iddia edilen zevcesi Taçlı Begüm lakaplı Şah Bigi Hatun'un kaderi meselesidir. Makaleyi yazarken Osmanlı, Safevi ve yabancı kaynaklardan istifade ederek Taçlı'nın bütün portresini çizmeğe çalıştık. Buna ihtiyaç hissetmemizin nedeni ise bugüne kadar tefekkürlerde, o cümleden, yaddaşlarda Saray Hatun Akkoyunlu, Tuti Bike Gubalı, Hacer gibi şanlı kadınlar sırasından fedakar, cesur, eşinin savaş arkadaşı olarak kuvvetli bir mevkiye sahip olan Taçlı simgesi hakkında dolgun bilgilerin azlık teşkil etmesidir.

³ Uzunçarşılı İsmail Hakkı. *Osmanlı tarihi*. TDK, Ankara 1998, II. cilt, s. 265

⁴ Çağdaş Safevi tarihçisi Nasrullah Felsefi Sultan Selim'i şu kelimelerle tanımlıyor: "Sultan Selim Han makamperest, cesur, korkmaz idi. Türk tarihçileri ona Yavuz lakabı vermişlerdi, yani sert ve kati." (Bak: Felsefi Nasrullah. *Cenge-Çaldıran, Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat, Tahran, 1.sene, sayı 2, s.64*)

a- 1514 Çaldıran Savaşı öncesi Taçlı Begüm ile ilgili tespitler

Asıl ismi Şah Bigi olan Taçlı Hanım, Karakoyunlu Musullu taifesindedir. Hurşah bin Gubad El-Hüseyini Safevi tarihi üzerine kaynaklardan sayılan Tarih-i İlçi-yi Nizamşah nam eserinin “*Dinin penahı Hazret-i Şah’ın değerli inci Taçlı Hanım’la zifafının zikri*” bölümünde “Taçlı Hanım’ın şerhi-hali şöyledir ki Musullu taifesinin görkemli hanımlarından idi”⁵ yazıyor. Aynı zamanda bu kaynak Bigi Hatun hakkında en geniş malumat veren kaynaktır. Budak Münşi Kazvini Cevahirü’l-Ahbar’ında Taçlı’nın Musullu Türkmenlerden olduğunu kaydetmiştir.⁶ Müellifi belli olmayan Tarih-i Alem-Ara-yi Şah İsmail isimli eser Taçlı’nın Şamlu Türkmenlerinden Abidin han’ın kızı olduğunu belirtmektedir.⁷

Osmanlı kaynaklarında onun aslına dair bir bilgiye ulaşamadık. Bigi Hatun’un yolunun hangi koşullarda Şah İsmail’le kesişmesi konusunda Hurşah bin Kubad, Şah’la Bigi’nin izdivacı hakkında geniş bilgi vermektedir:

“... (Bigi hatun) Akkoyunlu türkmanları zamanında akraba ve yakınlarıyla Emir Hüseyin Kiyay’ın emniyetli ve refah içinde olan memleketi Çelavi’ye gitdi. Asta kalesi fetholunduğu zaman, zikredildiği üzere bu hanım kalenin içerisinde idi. Kamyab Hazret-i Şah kaleyi temaşaya çıktığı zaman esirler arasında gözü bu hatuna düştü ve bu beytin mazmununca:

Şiir

*Didem to ra ve reft zi dest ixtiyar-i dil
Ari zi dest-i dide harabest kar-i dil*

(Seni gördükte kalbimin ihtiyarı elimden gitti, gözüm sebebiyle kalbimin işi harab oldu) derya gibi cömert olan Hazret-i Şah’ın halini vafsetmekteydi. O ismet örtülü iffetli güzeli dergahının mutemid şahıslarından birisine emanet etti ve bir müddet sonra sayeyi hümayun o hatunun başına düşerek “*o zaman beğendiğiniz kadınlardan iki, üç ve dördü ile nikah bağlayın*” (Nisa suresi: 3) ayetinin mazmununa uygun olarak nikah bağı kuruldu. Bu kadın izdivaç yolunda ilerledikçe Taçlı ismini aldı. Ve öyle ihsan ve muhabbete mazhar oldu ki ondan yukarısı tasavvur edilemezdi.”⁸

⁵ El-Hüseyini Hurşah bin Gubad. *Tarih-i İlçi-yi Nizamşah. Tarihi-Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 hicri-kameri*, (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koiçi Haneda), Tahran, 1379. s.27-28)

⁶ Kazvini Budak Münşi. *Cevahirü’l-Ahbar: Bahş-e Tarih-i İran ez Qaraqoyunlu ta sal-e 987 h.k.* (haz: Muhsin Behram Nejad), 2000, Tahran, s.121-122

⁷ Gündüz, Tufan. *Şah İsmail’in Eşi Taçlı Begüm*, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi*, sayı 51, Ankara, 2009, s.224

⁸ El-Hüseyini Hurşah bin Gubad. *Tarih-i İlçi-yi Nizamşah. Tarihi-Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 hicri-kameri*, (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koiçi Haneda), Tahran, 1379, s.27-28.

Hoca Sadeddin Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed Dede gibi bazı Osmanlı tarihçileri Şah Tahmasb'ın annesi olan Taçlı'nın Şah İsmail'in nikahlı karısı olmadığını, maşukası olduğunu iddia etse de çoğunluk zevcesi olduğunu isbatlamaktadır.⁹ Yine Budak Münşi onların izdivacı konusunda şunları kaydetmektedir:

“Şah İsmail 909\1504 senesinde Fars'a gitti ve Gül Handan, Firuzkuh, Asta, Har, Demavend kalelerinin fethine girişti. Türkmenler bu kalelere sığınmışlardı.... sıra Asta kalesine geldi. Kalede su tükenmişti ve sonunda aman istediler ve Hüseyin Kiyay Çalevi ele geçti. Bigim Musullu hemşiresiyle Şah'ın haremine geldi. Güzellikte ve letafette şöhret kazanmıştı, o yüzden de şeref gördü ve Taçlı namı ile isimlendirildi. Şahın ömrünün sonuna kadar iffet ve azamet perdesi altında yaşadı...”¹⁰

Müracaat ettiğimiz kaynaklardan anlaşıldığı üzere Taçlı ismiyle şereflendirilen Şah Bigi Hatun, sarayda çok büyük nüfuza sahipti ve Hurşah b.Kubad'ın kaydına esasen “Ve Süleyman-ı mekan Hazret-i Şah O Bilkeys-i zamanın vaslının meyi ile hep sarhoştı. Onun hatırını hoş etmek için çokça gayret ederdi, öyle ki Hazretin emir, vezirleri, devlet erkan ve ayarı, her kese ki zorluk yüz veriyordu veya Şah'ın gazabına uğruyordu Hanım'a sığınıyor ve o uçurumdan kurtuluyordu. Hakikaten o hatun güzel vasıflara sahipti; hayrat dağıtmakta, hasenat yaymakta, hayır kurumu olan binaların inşasında çok say ederdi.”¹¹

Bu konuda Budak Münşi şunları yazmaktadır:

“Şah Tahmasb tahta oturduğu zaman çok gençti ve Taçlı Begüm haremde muhterem idi...”¹²

Safevi tarihinin önemli Avrupalı yazarlarından olan Maria Szuppe de onun Türkmen olduğunu ve “Hanome-mosullu” diye tanındığını kaydediyor. “Şah'ın da Türkmen eşleri vardı. Onlardan birisi Şah Bigi Hanım (1540'da vefat etmiştir) olmuştur ki Taçlı Hanım ismiyle meşhurdur. O, kocasının en önemli danışmanı idi ve sonradan da oğlu Şah Tahmasb'ın tahtı arkasındaki güç idi.”¹³

Diğer bir kaynak Taçlı Hanım'ın Şah İsmail'in sarayının idaresinde çok büyük nüfuzu olduğunu, hatta sonradan kızı Mehin Banu “Şehzade Sultan” ile (1561-62'de vefat etmiştir) oğlu Şah Tahmasb'a dikkat konusunda yarıştığını yazmaktadır.¹⁴

⁹ Mir Caferi Hüseyin. Taçlı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani, Tebriz, sayı 112, 1353, s.472

¹⁰ Kazvini Budak Münşi. Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-e Tarih-i İran ez Qaraqoyunlu ta sal-e 987 h.k. Muhsin behram Nejad, Tahran, 2000, s.121-122.

¹¹ El-Hüseyini Hurşah bin Kubad. Tarih-i İlçi-yi Nizamşah. Tarih-i Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 hicri-kameri. (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koici Haneda, Tahran, 1379. S.27-28

¹² Kazvini Budak Münşi. Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-e Tarih-i İran ez Qaraqoyunlu ta sal-e 987 h.k. (haz:Muhsin Behram Nejad), Tahran, 2000, s.147.

¹³ Szuppe Maria. Status, knowledge, and politics:women in sixteen-century Safavid Iran, (kitap bölümü) Women in İran, From the Rise of İslam to 1800. Editors: Guity Nashat, Lois Beck, University of İllionis Press, Urbana and Chigago, 2003, s.145.

¹⁴ Women, Patronage, and Self-Representation in Islamic Societies. Edit: Fairchild Ruggles, State Univ of New York Pr, 2000, s.128

b- 1514 Çaldıran Savaşı sonrası Taçlı Begüm ile ilgili tespitler ve Taçlı Begüm'ün durumu

Çaldıran savaşına dönecek olursak, Münecimbaşı Ahmed Dede gibi Osmanlı, Sagredo gibi batılı tarihçiler ve seyyahlar harp meydanında abartısız olarak çok sayıda erkek kıyafetinde, nikahlı Safevi kadınların bulunduğunu, eşleriyle birlikte savaştıklarını ve öldüklerini yazmaktadırlar. Sultan Selim kızılbaş kadınlarının bu cesaretine hayran kalmış ve onların cesetlerini askeri tefrişata uygun şekilde defnedilmelerini buyurmuştur.¹⁵ Bu olguyu Safevi tarihçileri de kabul etmektedirler. Bazı Safevi tarihçileri ise bunu kabul etmekten çekiniyor, birtakım Osmanlı tarihçileri de aslında övünülecek olan bu olguyla alay ediyor ve onu tahkir vasıtası olarak kullanıyorlardı. Günümüzde bile bu istikamette yapılan çalışmalarda bir taraflılık hissedilmektedir.

Kaydettiğimiz gibi savaşın en mühüm olayı Taçlı Begüm'ün esir düşmesi olmuştur.

Bu durumla ilgili olarak tarihçiler arasında üç iddia mevcuttur.

1. Bunlardan ilk grup, çoğunlukla Safevi tarihçileri olup bunlar genelde susmayı tercih etmektedirler.
2. İkinci grup Taçlı'nın esir düştüğünü fakat bir şekilde, çoğunluğun iddiasına binaen üzerindeki mücevherleri vererek, Tebriz'e döndüğünü ;
3. Üçüncü grup ise, bunlar çoğunlukla Osmanlı tarihçileri olup Taçlı'nın esir alındığını ve bir daha Safevi sarayına dönmediğini söylemişlerdir.

Bu üç gruptan ilave bir grup daha vardır ki Şah İsmail'in her iki karısının da (Bihruze ile Taçlı'nın) esir edildiğini söylüyor. Fakat kaynakları karşılaştırdığımız zaman iki değil, bir kadının esir alındığı daha ağır basıyor. Özellikle Azerbaycanlı tarihçiler, o cümleden folklorcu bilimadamlarından Oktay Efendiyev, Nadir Mirza, Rüstem Rüstemezade, Mehemed Hüseyin Tahmasib ve Hamid Araslı'nın iddialarını ikinci gruba dahil edebiliriz.

Safevi tarihçilerinden Şeref Han Bidlisi'nin Safevi tarihi üzerine kaynak niteliği taşıyan Şerefname adlı eserinin Çaldıran savaşı ile ilgili bölümünde Şah İsmail'in ordusunun yenik düştüğünü ve Şah'ın firar ettiğini yazmakla yetinmiştir. Söz konusu eserde esirler konusunda hiç bir bilgi yoktur.¹⁶ Tarihi kaynaklardan olan Tezkiretü'l-Mülük'da da bu hususta malumata rastlanmamaktadır.

¹⁵ Felsefi Nasrullah. Cenge-Çaldıran, Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani-ye Danişgah-i Tahran, Tahran, birinci sene, sayı 2, 1332, s.107.

¹⁶ Bidlisi, Şeref Han. Şerefname, Esatir yay, c 2 s.158. Kaynak: Kitabhaneyi-Onlayne-Tarihe-İslam

Yine Abdi Beg Şirazi'nin Safevi tarihi üzerine kaynak sayılan eseri Tekmiletü'l-Ahbar'da Şah İsmail'in kızları, Tahmasb'ın kardeşleri Perihan hanım ve Mehin banu (Sultanum) hakkında bir çok malumatlar verilse de mezkur eserde Taçlı Begüm'ün ismi bile zikredilmemiştir. Aynı zamanda Çaldıran savaşı ile ilgili kısımda da Şah İsmail'in "gururlu mağlubiyeti"ni, ordusunun zayıflamasına rağmen kendisini düşman koşununun ortasına vurduğunu, Malkoçoğlu'nun kafasını parçaladığını mübalagalı kelimelerle tasvir etmiş fakat bu konuya hiç değinmemiştir.¹⁷

Ahsenü't-Tevarih'de müellif Hasan Bey Rumlu, Taçlı Hanım konusunda hiç bir bilgi vermemektedir.¹⁸

Susmayı tercih eden Safevi tarihçileri Taçlı Hanım'la Şah İsmail'in izdivacı hakkında verdikleri bilgilerde Şah'ın ömrünün sonuna kadar onun yanında olduğunu ve bir çok hayır işleri gördüğünü dile getirmektedirler. Hurşah El-Hüseyni onun yirmi sene Şah İsmail'in, on beş sene de oğlu Tahmasb'ın saltanatında ömür sürdüğünü kaydetmektedir.¹⁹

Batıda yapılmış olan bazı Safevi araştırmalarına bakıldığında ise onlar, Taçlı'nın Çaldıran'dan sonraki hayır işlerini örnek göstererek bir anlamda esareti yalanlıyorlar. Mesela, Andrew J. Newman "Rebirth of a Persian Empire" (İran İmparatorluğu'nun Yeniden Doğuşu) isimli eserinde şu tespitlerde bulunmaktadır:

*"İsmail'in Musullu karısı Taçlı Hanım, (1540'da vefat etti) Çaldırandan sonra Safevilerin On iki İmam tarikatı üzerine tanınmasında mühüm rol oynadı. 1522'de Varamin, Kum ve Kazvin etrafında sahip olduğu tarla, bahçe ve köyleri sekizinci imamın kızkardeşi Fatıma'nın Kum'daki türbesine vakıf olarak bağışladı. Bunun yanı sıra diğer dini kurumların tesis edilmesini de teşvik etmiştir. O, Doğu Azerbaycan eyaletinde köprüsünü yeniden berpa ettirmiş; eşinin hükümdarlıkla yanaşı Safevi Sufi tarikatının lideri olduğunu yücelterek İsmail'in Erdebil'de bina edilmesi düşünülen türbesinin önemli kısımlarının inşasına mali destek sağlamıştır."*²⁰

Safevi tarihini araştıran Maria Szuppe ise :

*"I Şah İsmail'in karısı Taçlı Hanım'ın Merkezi İran'da çeşitli türbelere vakıf olarak hediye ettiği ekin toprakları, bağları ve köyleri vardı. O, Erdebil'de Safevi şeyhlerinin makberesinin süsleme işlerini ve Miyane'deki Dohter köprüsünü yeniden imar ettirmişti. O, dini kurumların tesisini teşvik etmesiyle meşhurdu."*²¹ şeklinde bilgi sunmaktadır.

¹⁷Hace Zeynelabidin Abdi Bey ve Onun Tekmiletü'l-Ahbar İsimli Eseri. Bakü, Elm, 1996, s.34, 35

¹⁸Rumlu Hasan Beg. Ahsenü't-Tevarih, (Haz: Ebulhasan Nevayi), Haydari çaphanesi 1357 (h), s.187-196

¹⁹El-Hüseyni Hurşah bin Gubad. Tarih-i İlçi-yi Nizamşah. Tarih-i Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 hicri-kameri. (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koiçi Haneda, Tahran, 1379. s.27-28

²⁰Andrew J Newman , Rebirth of a Persian Empire, i.tauris, London, 2006, s.23.

²¹Szuppe Maria, Status, knowledge, and politics:women in sixteen-century Safavid Iran, (kitap bölümü) Women in Iran, From the Rise of İslam to 1800. Editors: Guity Nashat, Lois Beck, University of İllionis Press, Urbana and Chigago, 2003, s.152.

The Safavid Dynastic Shrine: Architecture, Religion and Power in Early Modern Iran, müellifi Kishwar Rizvişu bilgileri kaydetmektedir:

“ Şah İsmail’in makberesi Şeyh Safi türbesine yakın bir küçük yerde inşa edildi. Önemli olan şudur ki Şah İsmail’in kabir masraflarını onun dul karısı Taçlı Hanım ismiyle maruf Şah Bigi Begüm karşılamıştı. Taçlı Hanım mimarının en aktif ve önemli mali destekçilerindendi. Vakıf senetleri ve tarihi kronolojilere göre Taçlı Hanım, Akkoyunlu sülalesinden zengin ve terbiyeli, hayırseverliği ile bilinen bir hanımdı. Gazi Ahmed Gummi onun kendi mülklerinden büyük bir payı Kum’daki Fatıma Masuma türbesine vakıf olarak hediye ettiğini yazmaktadır. Bunun yansıra Şah İsmail’in Erdebil’deki Cennetsara türbesini binası için de çok masraf etmiştir. Kısacası 1524 senesinde Şah İsmail’in vefatından sonra Taçlı Hanım İran’da mimarının esas hamisi idi.²²

Diğer bir kaynak Şeyh Safi türbesi yakınında Şah İsmail için 1524’de Taçlı hanım tarafından türbe yapıldığını kaydediyor²³.

İkinci grup tarihçiler, Şah Bigi Hatun’un Osmanlı’dan Vedin hakimi Mesih Paşazade’nin eline geçtiğini, fakat mücevherlerini (özellikle Lal-i Böğrek’i) vererek kurtulduğunu ve Tebriz’e döndüğünü kaydediyorlar. Lal-i Böğrek’in Safevi sarayına gelmesi hakkında:

913\1507 senesinde Dulkadirli Alaüddevele üzerine sefer etti. ... Bu seferde Taçlı Begüm’ün taifesi olan Musullu’nun hanı Emir Han Şah’ın dergahına geldi ve Böğrek lali ve Devegözü lali’ni hediye getirdi....”²⁴.

Bu iddiayı savunanların başında Osmanlı tarihçisi Tacü’t-Tevarih yazarı Hoca Sadeddin Efendi gelmektedir.²⁵

İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Taçlı Hanım’la ilgili araştırmasında Tacü’t-Tevarih müellifine istinaden şu kanaate varmaktadır ki:

“... savaşta esir düşen Taçlı, Osmanlı’nın elinden kaçmayı başarmış, fakat esir kalan ve Cafer Çelebi ile evlendirilen Şah’ın diğer hanımı Bihruze olmuştur.”²⁶

Bu hususta bazı tarihçiler daha ileri gitmişler, mesela:

Çağdaş İran tarihçilerinden Hüseyin Mir Caferi’nin kanaatine göre:

²² Rizvi Rizvi Kishwar. *The Safavid Dynastic Shrine: Architecture, Religion and Power in Early Modern Iran*, İ.B.Tauris, 2011, s.71

²³ Szuppe Maria, *Status, knowledge, and politics:women in sixteen-century Safavid Iran, (kitap bölümü) Women in İran, From the Rise of İslam to 1800. Editors: Guity Nashat, Lois Beck, University of İllionis Press, Urbana and Chigago, 2003, s.138-139*

²⁴ Kazvini Budak Münşi. *Cevahirü’l-Ahbar: Bahş-e Tarih-i İran ez Qaraqoyunlu ta sal-e 987 h.k. Muhsin behram Nejad, 2000 Tehran, s.123*

²⁵ Hüseyin Mir Caferi. *Taçlı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani, Tebriz, sayı 112, 1353, s.275*

²⁶ Bak: Hüseyin Mir Caferi. *Taçlı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani, Tebriz, sayı 112, 1353, s.275, 276*

...“hiçbir Safevi kaynağı Şah’ın eşinin esir düştüğünü yazmamıştır. Eğer Bihruze isimli bir kadın esir alınmışsa o çok ihtimal ki herhangi bir kadın olmuş ve selametini temin etmek için Şahın karısı olduğunu söylemiştir” ve Osmanlı kaynakları da buna istinaden esaret olayını yazmışlardır.²⁷ demektir. Osmanlı tarihçilerinden Mustafa Celalzade ve Kühü’l-Ahbar müellifi Alî, Taçlı’nın Mesih Paşazade tarafından yakalandığını, fakat ertesi gün onun izni ile Hoy’a gittiğini ve kocasının adamlarına kavuştuğunu naklediyor²⁸ ve Tufan Gündüz’e göre bu anlamda safevi kroniklerine yaklaşıyorlar.²⁹

Üçüncü grup tarihçiler ise Taçlı Hatun’un Osmanlı’nın ganimetleri arasında yer aldığını, onun Şah’ın karısı olduğu malum olunca izzetü-ikram edildiği ve şeriat kurallarına uygun olarak saray ayanlarından Cafer Çelebi ile evlendirildiğini yazmışlardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı meşhur Osmanlı Tarihi’nde Şahın kaçırılması bölümünde Çaldıran savaşının son sahnelerini şöyle ifade etmektedir:

“Bu sırada Şah İsmail kurşunla kolundan yaralanarak atından düşmüştü. Bir Osmanlı suvarisinin mızrakla hücumu üzerine Şah’ın maiyetindeki zabıtlardan Mirza Sultan Ali, “Şah benim” diye süvariye doğru koşarak esir düştü, bu sırada Hızır adında bir seyis Şah’a atını vererek onun kaçmasını temin etti. Şah bu suretle ve zorlukla kendisini kurtarabilmiş, fakat bütün eşya ve karargâhı ele geçip gözdesi veya haremî Taçlı Hanım Vidin sancakbeyi Mesih Bey’in adamları tarafından esir edilmiştir.”³⁰

Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi de Seyahatname’sinde Taçlı Hanım’ın Osmanlı’ya esir düştüğüne işaret ediyor:

“Netîce-i kelâm [280a] şehr-i Bitlîs’e olan hasâre ve hâna olan elem-i kesâre ve askerine olan kırkın-ı kazâ-yı şerâre dedesi Ziyâeddîn ve Şeref Hân zamânında olmamıştır. Ve bu kadar rüsvâ-yı âmlık ve bu kadar bed-kâmlık Selîm Hân-ı Evvel asrında Çıldır gazâsına sene 920 târîhinde Şâh İsmâ’îl’e olmamıştır kim Taçlı Hanım nâm menkûha dest-i Âl-i Osmân’a girmişdi. Ammâ bu Hân’ın musîbet-i âlâm-ı şedâ’idi İsmâ’îl Şâh’dan eşedd olmuşdu, ve’s-selâm”³¹

Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgilere göre şeriat kurallarına uygun olarak Şah Bigi Hatunun evlendirildiği Tacizade Cafer Çelebi, meşhur Amasyalı hattat, şair ve münşi olan babası Taci Beg gibi edebi ve siyasi kimliğe sahipti. O, 1452 sensinde Amasya’da doğmuştur. Babası Taci Beg II. Bayezidin şehzadeliği sırasında Amasya’da defterdarlık yapmış ve Amasya seraskeri olmuştur. Çeşitli şehirlerde medrese öğretmenliği yaptıktan sonra 1497 senesinde divanı-hümayuna nişancı tayin edildi. II Bayezid’den sonra oğlu Yavuz Sultan’ın cülusuyla Şahzadenin tarafında yer alan Cafer Çelebi onun tahta çıkışı münasebetiyle bir kaside yazmıştır. Sultan Selim’in Çaldıran

²⁷ Hüseyin Mir Caferi, Taçlı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani, Tebriz, sayı 112, 1353, s.276-277

²⁸ Gündüz, Tufan. Şah İsmail’in Eşi Taçlı Begüm, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi, sayı 51, Ankara, 2009, s.228

²⁹ A.g.e., s. 228

³⁰ Uzunçarşılı İsmail Hakkı. Osmanlı tarihi, II cilt, 1998, TDK, Ankara., s.265

³¹ Çelebi Evliya, Seyahatname, IV cilt, s.157. Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, YKY yayınları, İstanbul, Mart, 2000.

seferinden bir az önce Cafer Çelebi tekrar nişancı tayin edilmiştir. Hatta Şah İsmail'e yazdığı mektupları onun yazdığı söylenilmektedir.³² Yukarıda belirttiğimiz gibi, Osmanlı kaynakları, Çaldıran'da Şah İsmail'in eşi Taçlı Begüm'ün ona nikahlandığını kaydetmektedir. 1515 yılında Amasya'da Selim'e karşı çıkan isyanda Cafer Çelebi de bu isyanın faailerinden biri olarak göz altına alınıyor, ve idam ettiriliyor.³³

Diğer Osmanlı kaynağı Mecmua-yı Münşeât-ı Feridun Bey Çaldıran'da Osmanlının eline geçmiş ganimetleri bir bir saydıktan sonra şu ifadelere yer vermektedir:

"... Ol günde tutulan diller tiğ-i abdarla haklanub esirler yoklanurken nagh bir altunlu libasile pirahen-i gülgun giyinmiş bir xatuni- meftun yeniçeriler arasında bulunup Şah-ı kerahın menkuhesiyem deyü söyledikde huzur-u Humayun'a getirilüb cellad elinde olan muteber dillerden sual olundukda muhakkik olmağın Tevki-i Hakani olan Cafer Beg'e enam buyurulub mir-i mezurun cevarisi silkine münselik oldu..."³⁴

Cafer Çelebi Amasya'daki isyan sebebiyle idam edildikten sonra Taçlı'nın kaderi konusunda Osmanlı kaynaklarından sadece Feridun Bey Münşeâtı'nda bilgiye rastlanmaktadır:

...''Çaldıran harbinde Şah ismail'in esir düşen zevcesi Taçlı Hanım'ı, pâdişâh Cafer Çelebi'ye vermişti. Cafer Çelebi'nin katlinden sonra Sultan Selim bu hanımı onun evinden aldırıp kendisine hadım ağası, at, araba ve beş bin altın ihsan etmiştir."³⁵

Taçlı Begüm Sözlü Halk Edebiyatı destan kahramanına dönüşmüştür; Tarihi destanlarımız içinde Vakiatü'l-Şah Hatayi (Şah Hatayi Destanı; Prof.Mehemmed Hüseyin Tahmasib, Şah İsmail ve Taçlı Beyim diye isimlendiriyor) da vardır. Destandaki kıssalar Hatayi'nin şiirleri ile izleniyor. Yukarıda araştırmaya celb ettiğimiz kaynak ve menbalar sırasına Şah İsmail'in Taçlı'nın yokluğu münasebetiyle söylediği veya bizim bu şekilde kabul etmek istediğimiz bir şiirini de ilave etmek istiyoruz. Zira bu şiir gösteriyor ki Hatayi, Çaldıran hezimetıyla aynı zamanda Taçlı'nın ayrılığını da eserlerinde ifade etmiştir:

*"Dembedem yol gözlerem sevgili yarım gelmedi,
Kalmışam kış mihnetinde nevbaharım gelmedi.
Hayli müddettir ki men ta ayrı düştüm yarım den,
Görmek için hadden öttü intizarım, gelmedi.
Hastadır, miskin Hatayi, bir misal-i andelib,
Hüsn-ü bağinde cema-i gül-üzarım gelmedi.*

³² Erünsal, İsmail, Cafer Çelebi, Tacizade Tevqii, Historians of the Ottoman Empire, Mart, 2009.s.3

³³ Uzunçarşılı İsmail Hakkı. Osmanlı tarihi, II cilt, 1998, TDK, Ankara., s.276

³⁴ Feridun Bey, d.1583. Mecmua-yı münşeât-ı Feridun Bey. (İstanbul), Darü't-Tabaati'l-Amire, 1265-74. 9 (Widener Library, Harvard University, Cambridge, Mass.). s.403

³⁵ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi, TDK, Ankara, 1998, II cilt, s.276-277

SONUÇ

Taçlı'nın hangi şekilde vefat ettiği hakkında Hurşah bin Kubad şunları yazmaktadır:

...“Bu geçici saraydan rihlet ve intikal ettiği zaman yaklaştığında Fars'ın İstahr'ında beka alemine yüz tuttu.”³⁶

1540 senesinde Taçlı saraydan kovulduğu zaman onun zengin serveti ve mülklerine de el konulmuştur.³⁷

Taçlı'nın ömrünün sonuna doğru gözden düştüğü sonra Şiraz'a gönderildiği ve orada hastalıktan vefat ettiği ayrıca Bibi-Duhteran³⁸ mezarlığına defnedildiği malumdur.³⁹

Çalışmamız, herşeyden önce okuyucunun ilgisini mevcut konu itibarıyla bir çok ciddi tarihi kaynağa yöneltme ve söz konusu mesele hakkında ne denli çok şey söylendiğini ortaya koyma çabamızla örtüşmektedir. Taçlı'nın esir düşüp düşmemesinin kaynaklar bazında mukayesesi, temeni ederiz ki okuyucuda bir sosyal tarih olgusu başlatacak ve onlarda bu meyanda bir çok kaynağa başvurmanın hevesi uyanacaktır.

³⁶ El-Hüseyni, Hurşah bin Gubad. Tarih-i İlçi-yi Nizamşah. Tarihi-Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 h\k, (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koiçi Haneda), Tahran, 1379, s.27-28)

³⁷ Women in İnan, from the rise of islam to 1800, editors Guity Nashat, Lois Beck, Maria Szuppe, (Status, knowledge, and politics:women in sixteen-century Safavid Iran) kitap bölümü, s.152. University of İllionis Press, Urbana and Chigago).

³⁸ Bibi-Duhteran (Bibi-Kızlar: bibi türk asıllı kelime olup “şehzade kızlar”, duhteran farsça olup “kızlar” demektir) mezarlığı ayanların, şahların kız evlatlarının defnolunduğu Şiraz şehrindeki kabristanlık.

³⁹ Gündüz, Tufan. Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi, sayı 51, Ankara, 2009, s.230

KAYNAKÇA

- Aslan Mustafa, 2007, *Amasyalı Hattatlar*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2\4 Fall
- Azerbaycan Tarihi* ,2007,19.Asır, IV cilt, Elm, Bakü
- Bidlisi, Şeref Han, *Şerefname*, Esatir yay, c 2 s.158. Kaynak: Kitabxaneyi-onlayne-tarihe-İslam
- Çelebi, Evliya, 2000, *Seyahatname*, (haz: Yücel dağlı, Seyit Ali Kahraman), YKY yayımları, İstanbul
- Erünsal, İsmail, 2009, *Cafer Çelebi, Tacizade Tevqii*, Historians of the Ottoman Empire
- Efendiyev, Oktay, 2007, *Azerbaycan Safeviler Devleti*, Şark-Garb, Bakü
- El-Hüseyni, 1379, Hurşah bin Gubad, *Tarih-i İlçi-yi Nizamşah, Tarihi-Safeviyye ez Agaz ta Sali 972 h\k*, (Haz: Muhammed Rıza Nasiri-Koiçi Haneda), Tahran
- Feridun Bey, d.1583,1265-74, *Mecmua-yı münşeat-ı Feridun Bey*, Darüt-Tabaati'l-Amire, İstanbul,. 9 (Widener Library, Harvard University, Cambridge, Mass.)
- Felsefi Nasrullah, 1332, *Cenge-Çaldıran*, Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani-ye Danişgah-i Tahran, Tahran, birinci sene, sayı 2
- Gündüz, Tufan, 2009, *Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi, sayı 51, Ankara
- Hace Zeynelabidin Abdi Bey, 1996, *Tekmiletü'l-Ahbar*, Bakü, Elm,
- Kazvini, Budak Münşi, 2000, *Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-e Tarih-i İnan ez Karakoyunlu ta sal-e 987 h.k.* (Haz: Muhsin Behram Nejad), Tahran
- Mir Caferi Hüseyin, 1353, *Taçlı Hanım Zen-i Setihende-i Çaldıran*, Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani, Tebriz, sayı 112
- Newman ,Andrew J, *Rebirth of a Persian Empire*, 2006,i.tauris, London
- Rizvi Kishwar, 2011, *The Safavid Dynastic Shrine: Architecture, Religion and Power in Early Modern Iran*, İ.B.Tauris

Rumlu Hasan Beg, 1357, *Ahsenü't-Tevarih*, (Haz: Ebulhasan Nevayi), Haydari çaphanesi (h).

Tezkiretü'l-Müluk, 1332, *Ketabfüruşi-ye Tahrani*, haz: Muhammed Debir Siyaqi

Türkmen İskender bey, 1359, *Alem-Ara-yi Abbasi*, (haz: Muhammed İsmail Rizvani), Tahran, c.I-III

Szuppe Maria, 2003 , *Status, knowledge, and politics:women in sixteen-century Safavid Iran*, (kitap bölümü) *Women in İnan, From the Rise of İslam to 1800*. Editors: Guity Nashat, Lois Beck, University of İllionis Press, Urbana and Chigago

Women, Patronage and Self-Representation in Islamic Societies, 2000, Edit: Fairchild Ruggles, State Univ of New York Pr, August

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 1998, *Osmanlı Tarihi*, TDK, Ankara, II. cilt